

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Sources of historical demography of XVIIIth century in the diocese of Arad

Eugen, Ghita

2005

Online at <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/19323/>
MPRA Paper No. 19323, posted 18 Dec 2009 08:35 UTC

Izvoare de demografie istorică din secolul al XVIII-lea în eparhia Aradului*

Eugen Ghița

Abstract:

Sources of historical demography of XVIIIth century in the diocese of Arad

This article proposes to pay attention on the sources of historical demography in the old eparchy of Arad. At the end of XVIIth century, the Ottoman domination in the zone have been filled with the domination of Habsburgs and the Arad city became a significant orthodox Episcopal centre subordinated in religious plan to the metropolitan of Karlovitz.

For the reconstitution and the knowledge of the demographical aspects into old counties Arad and Zarand, we can use many documents, which are preserved in the Departmental Direction of National Archive of Arad.

Various censuses, tax conscriptions, wills and especially parochial registers of the marital status are sources of first category. With the methods used by Michel Fleury and Louis Henry this sources are essential to know the behaviours demographic for the various ethnos groups, as well majority Rumanian as the population German, Hungarian, Serb or Jewish which have lived in these places 300 years ago.

Keywords: Demographic sources, Arad County, Habsburg Empire, Orthodox Church, XVIIIth century

I. Introducere

Suntem cu toții conștienți că istoria în toată diversitatea ei se poate reconstitui doar parcurgând anumite paliere spațiale și temporale care țin și de istoria locală și de cea regională, dar și de cea a indivizilor și a colectivităților. Pe această linie, studiul de față își propune să evidențieze câteva categorii de izvoare de demografie istorică din fosta eparhie a Aradului care în secolul al XVIII-lea cuprindea, din punct de vedere al jurisdicției religioase, întinse teritorii din fostele comitate Arad și Zărand.

Secolul al XVIII-lea a fost un secol deosebit pentru întreaga civilizație europeană, un „secol al luminilor” ale cărui raze s-au răsfrânt tot mai mult în părțile Europei centrale și de sud-est. Mă refer aici nu în principal la elite, domeniu în care decalajele erau mult mai puțin sesizabile, ci la omul de rând care în Europa central-sud-estică se afla la începutul acestui secol încă ancorat în tradițiile medievale.

Într-o „Europă dilatată”, dimensiunile omului erau în schimbare la începutul secolului al XVIII-lea. Gândirea Aufklärung-ului a creat un stat avid de putere și de spațiu. În acest context habsburgii au fost privilegiați, extinzându-și tot mai mult

* The paper *Izvoare de demografie istorică din secolul al XVIII-lea în eparhia Aradului* was published in **Biserică și societate. Studii istorice.**/ Corneliu Pădurean, Mihai Săsăujan (coord.), Editura Gutenberg Univers, Arad, 2005, pp. 195-204, ISBN (10) 973-7776-52-6/ ISBN (13) 978-973-7776-52-5

frontierele spre est, fiind principalii beneficiari ai trecerii de la „mica la marea Europă”.¹ Statul a devenit o forță de transformare propunându-și să aducă „frontierele” la nivelul „centrului”, să construiască de la vest la est un spațiu-timp omogen.²

Efectele unei astfel de politici au fost vizibile la „periferia” Imperiului habsburgic încă din primele decenii ale secolului. Comitatul Arad a avut multă vreme în secolul XVIII un statut deosebit – domeniu erarial – dar și o poziție geografică și strategică aparte în cadrul imperiului, cel puțin până în 1716 când a început un nou război austro-turc încheiat cu pacea de la Passarovitz.

Zonă de „frontieră”, până la încorporarea Banatului și a Olteniei în Imperiul habsburgic în 1718, comitatul Arad s-a bucurat de atenția Curții de la Viena. Confiniul militar Tisa-Mureș urma să asigure securitatea la periferia stăpânirii, într-o zonă de câmpie altfel greu de apărat.

Mureșul a devenit granița naturală a imperiului în această zonă mai bine de două decenii, iar cetatea Arad a fost centrul acestei regiuni militarizate care cuprindea 12 sate din dreapta râului, de la Semlac până la Ohaba-Săvârșin. „Privilegiile ilire”³ au avut ca efect migrarea în masă a sârbilor și stabilirea lor atât în oraș cât și în satele militarizate. Așezarea lor în nordul Mureșului a introdus noi termeni în ecuația populației în această zonă. În același timp însă plecarea multora dintre ei, după desființarea zonei militarizate, a schimbat tabloul demografic al comitatului Arad din punct de vedere etnic și confesional.

II. Arad – centru episcopal ortodox

Orașul Arad a fost totodată un important centru episcopal ortodox care, ca prelungire a jurisdicției religioase a mitropoliei de la Karlovitz, s-a implicat în apărarea și prezervarea drepturilor populației ortodoxe din regiune. Există o bibliografie bogată în acest sens care a evidențiat evoluția raporturilor religioase în zonă și a oferit explicații convingătoare.⁴ Biserica ortodoxă a trebuit să-și apere credințioșii, să lupte pentru păstrarea „privilegiilor”, dar în același timp a trebuit să facă față prozelitismului catolic și ofensivei centralizatoare a statului.

Secolul al XVIII-lea a reprezentat și pentru zona Aradului un moment de cotitură atât în ceea ce privește transformările istorico-administrative, cât mai ales cele în domeniul social. Autoritățile imperiale s-au străduit, în conformitate cu politicile populaționiste, să facă și din comitatul Arad o zonă de pe urma căreia Curtea de la Viena să poată obține beneficii.

În acest sens, habsburgii au luat de-a lungul secolului al XVIII-lea două categorii de măsuri care au avut ca scop integrarea din toate punctele de vedere a comitatului Arad în structurile imperiului.

În primul rând a organizat o evidență strictă a populației și a resurselor materiale ale acesteia pentru a putea stabili gradul de fiscalitate și pentru a putea previziona viitoarele venituri. Cunoașterea exactă a populației – mai ales cea de sex

¹ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, București, 1986, p. 61.

² *Ibidem*, p. 232-233.

³ Despre „privilegiile ilire” vezi: Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 132-142; Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p.52-59; Mihai Săsăujan, *Habsburgii și biserica ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761)*, Cluj, 2003, p. 9-10.

⁴ Vezi: Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986; Pavel Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004; Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania: (1740-1761)*, Cluj-Napoca, 2002.

masculin – era necesară și pentru nevoile militare ale imperiului, cunoscut fiind faptul că secolul al XVIII-lea a reprezentat pentru Imperiul Habsburgic un secol al războaielor. În acest sens s-au realizat recensăminte, conscripții militare și zeci de conscripții fiscale, care astăzi sunt izvoare statistico-istorice importante pentru oricare cercetător interesat în evoluția demografică a comitatului Arad.

În al doilea rând, politica de colonizare, promovată de Carol al VI-lea, dar mai ales de împărăteasa Maria Tereza (1740–1780), a adus importante mutații în cadrul structurii etnice a unor așezări, dar și în ceea ce privește formele noi de habitat apărute pe lângă sau în cadrul celor autohtone. A devenit o necesitate ca teritoriile cucerite de la turci, devastate și foarte depopulate, să fie colonizate, dar nu oricum ci prin măsuri coordonate de către „aparatură funcționăresc central al statului absolutist”.⁵ O colonizare extinsă în zona Mureșului inferior a avut loc în special pe timpul împărătesei Maria Tereza când pe lângă germani au fost atrase și alte grupuri etnice, fiindcă se dorea în principal popularea, și nu germanizarea teritoriului.⁶

Lucien Febvre vorbea despre istoria care trebuie să se ocupe de oameni: „istoria – știință a omului, știință a trecutului uman și nu știință a lucrurilor sau a conceptelor”, iar „noua istorie” a Școlii de la Annales considera că trecutul poate fi restituit redescoperind oamenii prin intermediul faptelor și nu prin simpla reconstituire a lor, așa cum făcea „școala pozitivistă”.⁷ În această logică acest articol își propune să atragă atenția asupra mai multor categorii de izvoare, unele editate, dar și multe inedite, prin care oamenii din vechea eparhie a Aradului pot fi „redescoperiți” cu ajutorul inventarului metodologic și științific specific demografiei istorice.

III. Tipuri de izvoare de demografie istorică din DJAN* Arad

Recursul la metodă și la rigorile ei a fost întotdeauna un mijloc de confirmare științifică a cercetărilor din orice domeniu și din orice epocă. Fiecare disciplină, fiecare știință sau ramură științifică are un inventar de noțiuni, tehnici și metode în afara cărora investigațiile n-ar putea fi inițiate, ipotezele n-ar putea fi enunțate, iar concluziile n-ar putea fi validate. La fel de adevărat e însă faptul că în afara surselor, a izvoarelor, orice demers istoriografic despre trecut s-ar afla cel mult la nivelul intuiției.

Principalele categorii de izvoare folosite în încercarea de a reconstitui evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea sunt mai ales cele cu caracter statistic. Secolul al XVIII-lea reprezintă din acest punct de vedere o perioadă în care s-a lărgit considerabil cadrul conscripțiilor la care autoritățile imperiale habsburgice au făcut apel în repetate rânduri.

Confruntările cu otomanii de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea precum și războiul curuților sunt evenimente care au avut ca efect imediat accentuarea fenomenului depopulării în zonele estice ale imperiului habsburgic. Tocmai pentru a face ordine acolo unde domnea arbitrarul, autoritățile austriece au hotărât realizarea unei conscripții generale în anul 1715. Deficiențele

⁵ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, București, 1997, p. 337-338.

⁶ Werner Rösener, *Țăranii în istoria Europei*, Iași, 2003, p. 149.

⁷ Alexandru Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*, București, 1986, p. 5-6.

* Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad

constatate, dar și noua geografie a zonei care a urmat războiului din 1716-1718, au determinat autoritățile să organizeze o nouă conscripție generală în 1720-1721.⁸

Aceste conscripții erau un mijloc eficient de a controla și de a avea evidența supușilor care, în conformitate cu politica populaționistă subordonată mercantilismului, trebuiau să fie cât mai mulți.⁹ Motivul principal era de a cunoaște cât mai exact realitățile social-economice pentru a putea lua măsurile necesare în vederea optimizării actului de guvernare.

Toate acestea au contribuit la dezvoltarea considerabilă a metodelor statistice pe timpul Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea. În timpul acestor monarhi, reprezentativi pentru ceea ce a însemnat politica centralizatoare a despotismului luminat, tehnicile statistice au cunoscut o dezvoltare importantă, astfel încât metodele folosite atunci „au rămas în mare parte valabile până în secolul XX.”¹⁰

În cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale Arad - DJANA - cele mai numeroase materiale statistice sunt cele de după 1740. Acestea se găsesc grupate în fonduri tematice, jurisdicționale sau administrative.

Fondul „Prefectura Județului Arad” cuprinde și actele cu caracter statistic grupate într-un fond al actelor urbariale și al conscripțiilor. Aceste documente au înregistrate obligațiile iobagilor, date despre pământurile lucrate, numele înscrișilor, venituri, taxe, categorii sociale, membrii familiei, numărul de animale deținute, tipul culturilor, suprafețele terenurilor agricole, etc. Astfel de conscripții s-au realizat în perioade diferite în funcție de necesitățile Curții imperiale: 1743-1745, 1771-1772, 1773-1776, 1798. Istoricii¹¹ care le-au cercetat au folosit mai ales informațiile cu caracter social, economic și „național” fiind preocupați într-o mai mică măsură de aspectele demografice care pot fi desprinse din aceste documente.

Fondul „Primăria Municipiului Arad” cuprinde diferite acte, contracte, testamente, conscripții, colecția registrelor de stare civilă, fonduri parohiale, etc. În acest fond există sute de acte, începând cu 1740-1741, care cuprind contribuabilii din Arad sub formă tabelară cu indicarea neunitară și neuniformă a numelor celor înscriși, a numărului de copii, a impozitelor, a averii locuitorilor, a restanțierilor la achitarea obligațiilor fiscale, a impunerilor, etc. Există de asemenea acte de înregistrare a diferitelor categorii profesionale¹²: meseriași, comercianți, militari, agricultori. Interesante sunt conscrierile făcute pe criterii etnice¹³ ale germanilor, maghiarilor,

⁸ Cele 2 conscripții au fost publicate de către Acsady Ignacz în „*Magyarország nepesége a Pragmatia Sanctio koraban 1720-1721*”, la Budapesta în 1896, iar unele date cu caracter general au fost folosite de istorici. Nu s-a realizat însă un studiu complet referitor la comitatele Arad și Zărand prin care s-ar putea scoate în evidență cel puțin aspecte legate de numărul populației, numărul și mărimea așezărilor, formele de habitat, onomastica, etc.

⁹ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, p. 31.

¹⁰ Liviu Moldovan, „Conscripții și recensăminte de populație”, în *Culegere de referate Sesiunea 1969*, București, 1971, p.164.

¹¹ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940; Geza Kovách, „Structura internă și dezvoltarea proprietății în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771 până la revoluția de la 1848”, în *Populație și societate*, vol. II, Cluj-Napoca, 1977, p. 129-189; Idem, „Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771 – 1772”, în *Studii, Revista de istorie*, 4, 1960, p. 239-256; Idem, „Țărănimia arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771-1786”, în *Ziridava*, VIII, Arad, 1977, p. 125-165; Andrei Caciora, „Evoluția demografică în secolul al XVIII-lea”, în *Aradul-permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 189-193.

¹² D.J.A.N. Arad *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 1/1779, 3/1778.

¹³ *Ibidem*, dosar 6/1750, 5/1758, 5/1768, 9/1786, 13/1787.

românilor sau evreilor, cele care au la bază criteriul confesional¹⁴ și nu în ultimul rând cele despre categoria socială a „marginalilor”¹⁵, integrându-i aici pe vagabonzi, cerșetori, prostituate și țigani.

Cele mai interesante documente sunt însă cele care au caracter de recensământ¹⁶, sau tabelele cu nașcuții și decedații dintr-un an. Chiar dacă nu conțin un număr atât de mare de informații precum recensămintele de la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor, totuși avem în formă tabelară date despre nume, etnie, categorie socială, sex, număr de copii și sexul acestora, confesiune, uneori căsătorii, numărul copiilor peste 15 ani, etc. Din păcate astfel de acte sunt destul de puține pentru secolul al XVIII-lea, iar o „analiză longitudinală” pe durată mai mare de timp e greu de realizat.

Documentele cele mai importante din punct de vedere demografic sunt cuprinse în Colecția registrelor de stare civilă care acoperă cronologic întreg secolul XVIII. Este adevărat că cele mai multe registre pentru foarte multe localități conțin date doar din ultimele două-trei decenii ale secolului, dar există astfel de registre chiar de la începutul secolului, din anul 1702 de exemplu¹⁷. Registre cu botezați, căsătoriți, decedați – nu întotdeauna în această formulă completă – există pentru 97 de parohii din 82 de localități din întreg județul Arad.

O proiecție a debutului înregistrărilor acestui tip de date din cele 97 de parohii arată în felul următor:

Anul	Nr. de registre	Anul	Nr. de registre	Anul	Nr. de registre	Anul	Nr. de registre
1702	1	1748	1	1770	1	1784	1
1705	1	1750	1	1771	1	1785	2
1717	1	1753	2	1772	3	1787	3
1719	1	1754	1	1773	2	1788	2
1725	2	1755	1	1774	1	1791	1
1727	1	1756	1	1777	1	1793	1
1729	1	1759	2	1778	1	1795	1
1730	1	1765	1	1779	21	1796	1
1735	1	1766	2	1780	1	1798	1
1740	1	1767	1	1781	4	1799	5
1741	1	1768	2	1782	3	1800	8
1744	1	1769	1	1783	3		

Aceste registre de stare civilă corespunzătoare secolului al XVIII-lea provin din 50 de parohii ortodoxe, 36 de parohii romano-catolice, 8 parohii reformate, 1 parohie evanghelică și 2 ale comunităților izraelite.

De foarte multe ori actele notariale – contracte de căsătorie, divorțuri, testamente, inventare ale averilor, moșteniri – pot să completeze actele de stare civilă.

În cadrul DJANA există pentru perioada 1727-1774 peste 200 de file originale cu testamente ale locuitorilor orașului Arad. Sunt zeci de testamente¹⁸ scrise în limba germană, latină, maghiară sau slavă care au fost inventariate și adunate în dosare clasificate pe ani. Contractele de căsătorie¹⁹ însumează aproximativ 200 de file pentru

¹⁴ *Ibidem*, dosar 9/1767, 4/1768, 5/1783, 16/1790.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 22/1789, 15/1790, 19/1791.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 9/1768, 5/1767.

¹⁷ Primul registru parohial de stare civilă provine de la Oficiul parohial romano-catolic din Arad

¹⁸ D.J.A.N. Arad *Fond Primăria Municipiului Arad*, dosar 1/1727, 2/1740, 15/1763, 8/1773

¹⁹ *Ibidem*, dosar 7/1742, 17/1764, 11/1783, 30/1790

perioada 1742-1792 și sunt concepute mai ales în limba germană și în limba latină, iar inventare ale averilor²⁰ diferitelor persoane cuprind peste 250 de file doar pentru perioada 1748-1768.

Michel Fleury și Louis Henry au arătat în „Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien” că actele de acest tip, care se găsesc în cantități importante în DJANA, pot completa și clarifica probleme privind diferitele aspecte ale comportamentului demografic ale diverselor etnii, confesiuni și categorii sociale.²¹

Dar pe lângă izvoarele inedite existente în DJANA, o serie de alte izvoare au fost cercetate și editate de-a lungul vremii în lucrări de referință. O muncă imensă de repertoriare a unei cantități impresionante de date și informații statistice au desfășurat-o doi cercetători clujeni, Aurel Răduțiu și Ladislau Gyemant. Ei au inventariat 5418 de izvoare cu caracter statistic și au prezentat 60 de anexe cu date referitoare la Transilvania în perioada 1690-1847. Lucrarea, impresionantă din punct de vedere al volumului de informații și valoroasă din perspectiva utilității, conține pentru secolul al XVIII-lea circa 2600 de trimiteri la diferite surse și documente statistice dintre cele mai variate. Dintre acestea, 133 de trimiteri fac referire la orașul și comitatul Arad. Această repertoriare a informațiilor statistice ușurează și eficientizează munca celor interesați în studierea istoriei cantitative, a istoriei seriale, inovatoare prin rezultate, „avangardistă” prin metode și totdeauna utilă prin rezultatele ei.²²

Anexele²³, care acoperă o problematică diversă, conțin de asemenea informații statistice importante, cu referire directă sau indirectă, despre comitatul Arad în secolul XVIII fie că e vorba de populația Banatului, populația din Partium, populația orașelor libere regești, populația în Partium pe naționalități, populația în Banat și Partium pe confesiuni, populația contribuabilă din Banat și Partium, populația pe categorii sociale, sau de numărul caselor din Partium, numărul caselor din orașele libere regești din Transilvania, Banat și Partium, suprafețele agricole în Banat și Partium, producția agricolă în Banat și Partium, numărul animalelor, numărul meșteșugarilor, numărul funcționarilor publici, contribuțiile militare, numărul clericilor, numărul școlilor și elevilor, numărul spitalelor, medicilor, farmaciilor. Toate aceste date, pe lângă trimerile bibliografice, sunt deosebit de utile celor care vor să cerceteze, sub diferite aspecte, istoria comitatului Arad în secolul al XVIII-lea.

O altă lucrare importantă pentru cercetările de demografie a secolului XVIII este „Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea Transilvania” apărută în 1986 sub semnătura lui Costin Feneșan. Lucrarea, de o incontestabilă valoare științifică, are 29 de documente și 12 tabele cu date. Prin selecția documentelor – care se referă strict la Transilvania – și opțiunea autorului de a le alege pe acelea care să demonstreze că „în tot cursul secolului luminilor țara românească din interiorul arcului carpatic a fost locuită în proporție de aproape două treimi de români”²⁴, lucrarea este tributară unei anumite perioade din istoriografia românească în care socialul și naționalul, numărul și etnia constituiau pentru unii o prioritate în studiile privind istoria

²⁰ *Ibidem*, dosar 4/1748, 11/1752, 23/1768

²¹ Apud. J.P. Poisson, „Histoire des population et actes notaries”, în *Annales de Demographie Historique*, 1974, p. 57

²² Aurel Răduțiu, Ladislau Gyemant, *Repertoriul actelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, 1995, p. VII.

²³ *Ibidem*, p. 677-756.

²⁴ Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea Transilvania*, București, 1986, p.17.

Transilvaniei. Lucrarea este însă indubitabil folositoare, mai ales în perspectiva analizei comparative a unor aspecte privind populația comitatului Arad din secolul al XVIII-lea.

IV. Concluzii

Toate aceste categorii de izvoare sunt indispensabile în încercarea de a reconstitui transformările demografice ale fostului comitat Arad în secolul al XVIII-lea. Din analiza lor vor putea fi evidențiate diverse aspecte privind evoluțiile și mentalitățile demografice dar și cauzele și transformările la nivel general care au determinat „explozia demografică” înregistrată în comitatul Arad cu mai bine de două secole în urmă. Numeroasele conșcripții, recensăminte, registre parohiale, acte notariale, testamente, registre de cheltuieli, diverse inventare sunt izvoare de primă categorie. Cu metoda folosită de Michel Fleury și Louis Henry aceste izvoare sunt esențiale în studierea comportamentelor demografice pentru diversele grupuri etnice (români, germani, maghiari, sârbi, evrei) care au conviețuit în aceste locuri în secolul luminilor.

Résume:

Sources de démographie historique de XVIIIème siècle dans l'éparchie d'Arad

Cet article propose attirer attention sur les sources de la démographie historique dans l'ancienne éparchie d'Arad. A la fin de XVIIème siècle la domination turque dans la zone a été remplie avec la domination d'Habsbourgs et la ville Arad est devenu un centre épiscopal orthodoxe significatif subordonnée dans le plan religieux à la métropole de Carlovitz.

Pour la reconstitution et la connaissance des aspects démographique dans le vieux comte Arad et Zarand nous pouvons exploité beaucoup de documents qui sont préserve en Direction Départemental d'Archives Nationales d'Arad.

Les divers recensements, les conșcriptions fiscales, les testaments et particulièrement les registres paroissiaux de l'état civil sont des sources de la première catégorie. Avec les méthodes utilisée par Michel Fleury et Louis Henry cette sources sont indispensables pour connaître les comportements démographique pour les différentes ethnies, tant les Roumains majoritaires que la population Allemande, Hongroise, Serbe ou Judaïque qui ont vécu dans ces endroits il y a 300 ans.

Sources

DJAN Arad, *fond PmA*: Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale, *Fond Primăria Municipiului Arad*. (National Archives of Arad County, *Fund Arad City Hall*).

References

Bocșan, N. (1986). *Contribuții la istoria iluminismului românesc*. Timișoara.

Chaunu, P. (1986). *Civilizația Europei în secolul luminilor*. București.

Ciuhandu, G. (1940). *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*. Arad.

Duțu, A. (1986). *Dimensiunea umană a istoriei. Direcții în istoria mentalităților*. București.

Feneșan, C. (1986) *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea Transilvania*. București.

Kováč, G. (1977). Structura internă și dezvoltarea proprietății în comitatul Arad după reglementarea urbană din 1771 până la revoluția de la 1848, în *Populație și societate*, vol. II. Cluj-Napoca.

Moldovan, L. (1971). Conscripții și recensăminte de populație, în *Culegere de referate Sesiunea 1969*. București.

Poisson, J-P. (1974) Histoire des population et actes notaries în *Annales de Demographie Historique*.

Răduțiu, A. and Gyemant, L. (1995). *Repertoriul actelor statistice privind Transilvania 1690-1847*. București.

Rösener, W. (2003). *Țăranii în istoria Europei*. Iași.

Săsăujan, M. (2003). *Habsburgii și biserica ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761)*, Cluj.

Zöllner, E. (1997). *Istoria Austriei*. vol. I. București.